

הוכח תוכיח את עמיתך

תוכחה שבין אדם לחברו

מצוות התוכחה, המופיעה בפרשתנו, מעמידה בפנינו אתגר מיוחד. גם במציאות שבה עם ישראל מסור, רובו ככולו, לקיום תרי"ג מצוות מתוך קבלת עול מלכות שמים, יש במשימת התוכחה קושי רב. לגשת לאדם אחר ולהצביע בפניו על חסרונו, אין זה מן הדברים הקלים הנעשים כלאחר יד. כאשר הדברים אמורים במציאות שונה בתכלית, שבה לעתים אין המוכיח והמוכח חולקים את אותה השקפת עולם, האתגר קשה וסבוך שבעתיים.

ההבחנה היסודית ביותר במהות המצווה עולה מתוך ההקשר שבו היא מובאת, בתוך רצף מצוות בין אדם לחברו שעניינן להרבות אהבה ולשלול שנאה בין בני ישראל:

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. לא תקם ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'.

אם התורה מזהירה אותנו משנאת הזולת, מתרה בנו לבל ננקום בו, אוסרת עלינו לנטור לו טינה על הרעה שגמלנו וחותרמת בדרישה המופלגת לאהוב אותו כמונו ממש – כעצמנו ובשרנו – הרי שגם מצוות התוכחה המופיעה בתווך נובעת מתוך הבקשה לאהבת הזולת.

כך, אכן, הבין בעל ספר החינוך:

להוכיח אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחברו או בין אדם למקום, שנאמר: "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא"... משורשי המצווה לפי שיש בזה שלום וטובה בין אנשים, כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסתרים, יתנצל לפניו ויקבל התנצלותו וישלים עמו. ואם לא יוכיחנו ישטמנו בלבו ויזיק חוליו לפי שעה או לזמן מן הזמנים, כמו שנאמר ברשעים: "ולא דבר אבשלום עם אמנון"^א. וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום.^ב

תוכחה, אם כן, איננה באה מתוך קנאות או זעף, אלא מתוך אהבה ובקשת קרבה. אין היא נאמרת בסבר פנים חמור, אלא בפנים מאירות. יש בה, במצוות התוכחה, הכוח להקדים רפואה למכה ולנקות את "הדם הרע" העלול להצטבר בעקבות חוסר שימת לב והזנחה. הנה, אם ידע כל אדם לגשת לחברו ולהעמידו בלשון רכה על החטא שחטא נגדו, כי אז לא

^א שמואל ב' יג כב.

^ב ספר החינוך, מצווה רלט.

תהפוך ההקפדה שחש כלפיו לטינה של ממש, והטינה לא תבשיל לכדי שנאה כבושה שאחריתה מרה.

הבחנה זו שופכת אור רב על המניע הראוי למצוות התוכחה, על הגישה הנפשית שמתוכה יש להוכיח ועל הרגישות שבה ראוי לתוכחה שתיאמר באוזני הזולת. כל מה שמוסיף אהבה – קרב, וכל מה שמגביר שנאה – הרחק. אכן, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

תוכחה שבין אדם למקום

לצד אחר, יש להישמר מפני הטעות העלולה לצמוח מהסברה זו, שכן ניתן לחשוב שאם באהבת הזולת הדברים אמורים כי אז אין להוכיח אלא על עבירות שבין אדם לחברו, ולא על עבירות שבין אדם למקום. אם חברי חטא כנגדי, עליי להוכיחו כדי שתשוב האהבה ותשרור בינינו; אך אם חטא כלפי המקום, מה לי ולזה? חיה ותן לחיות. אך לא כך הדין, כמפורש בדברי החינוך שהמצווה חלה "בין בדברים שבין אדם לחברו או בין אדם למקום".

גם הרמב"ם התייחס לטעות זו, ושלל אותה בחריפות:

ואין ראוי לנו שיאמר אחד ממנו אני לא אחטא, ואם יחטא זולתי – מה לי, דינו עם אלקינו. זה הפך התורה. אבל אנחנו מצווים שלא נמרה ולא נעזוב זולתנו מאומתנו שימרה, ואם השתדל להמרות חייבים אנו להוכיחו ולהשיבו... והוא אמרו יתעלה "הוכח תוכיח את עמיתך".¹

צא ולמד עד היכן הדברים מגיעים, שלא נחה דעתו של הרמב"ם עד שכתב על טעות זו שהיא "הפך התורה" – נוגדת את כל עניינה של תורה. מדוע?

שתי תשובות בדבר, ושתיהן ממצוות הסמוכות למצוות התוכחה הן יוצאות:

ראשית, משום "ואהבת לרעך כמוך". אהבת הרע איננה מצטמצמת רק לדין ודברים העשוי להתגלע בינו לבינך, אלא מתפשטת להקיף את כל מה שנוגע בטובתו או מאיים עליה. כך כתב הרמב"ם במצווה הסמוכה:

שציוונו לאהוב קצתנו את קצתנו כמו שנאהב עצמנו, ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי כחמלתי ואהבתי לעצמי בממונו ובגופו וכל מה שיהיה ברשותו או ירצה אותו, וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, וכל מה שאשנא לעצמי או למי שידבק בי אשנא לו כמוהו. והוא אמרו יתעלה: "ואהבת לרעך כמוך".²

¹ ספר המצוות לרמב"ם, עשין, רה.

² שם, רו.

אם כן, כיצד יראה אדם מישראל את רעו אשר כמוהו עובר עבירות שבין אדם למקום, מחסר נפשו מטובת עולמים וגורם לה רעה נצחית – ולא יוכיחנו?

שנית, משום "לא תקם ולא תטור". על מצווה חמורה זו, מן הדברים שבלב הקשים ביותר לקיימם, שואל הירושלמי שאלה שלא מצינו כמותה בשום מצווה אחרת: "היך עבידא?"^ה "איך מסתבר שימחול אדם על עלבונו?"^ו והרי תכונת הנפש היא להשיב לעושה הרעה כגמולו, ולכל הפחות לייסרו בדברים ולומר לו: "אני איני כמוך", וכיצד דורשת התורה מכל אחד ואחד מישראל שיגיע למעלת הצדיקים "העלובין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין?"^ז

משיבה הגמרא שם:

הוה מקטע קופד ומחת סכינא לידוי, תחזור ותמחי לידיה?

ומבאר בעל קרבן העדה:

היה חותך בשר וירד הסכין לתוך ידו, וכי תעלה על הדעת שינקום מידו ויחתוך ידו השנייה על שחתכה הראשונה? כן הדבר הזה, כיוון שכל ישראל גוף אחד הן דין הוא שלא יינקם מחברו, שהוא כנוקם מגופו.

לא לחינם נסמכו ארבע מצוות אלו, אלא מפני שהן מחדדות זו את זו וחוברות יחד למסכת אחת של אהבה ושל ערבות הדדית. חיה ותן לחיות, אתה אומר? והלא אין מדובר באדם זר אלא בעצמי ובשרי, וגם הפגיעה והנזק אינם נגרמים לאחר אלא לי ממש, לי ולכל ישראל.

"זה הפך התורה" – משום שאין התורה נתונה לנו כיחידים, אלא כאומה, ככלל, כציבור. ייעוד אחד לנו, "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש"^ח, וכולנו ערבים זה בזה^ט בדרך העולה לקיומו השלם. מקרא מפורש הוא בחטאו של עכן, שבו איש אחד בלבד חטא אולם הכתוב מכריז ואומר: "חטא ישראל"^י, ובשל כך נחל צבא ישראל מפלה במלחמת העי הראשונה.

^ה ירושלמי נדרים ט: ד.

^ו שם, קרבן העדה.

^ז שבת פח, ב.

^ח שמות יט ו.

^ט בבא קמא צב, ב.

^י יהושע ז יא.

מי חייב להוכיח?

יש הטועים לחשוב שמצוות התוכחה אינה עניין לכל בר ישראל, אלא רק לראשי העדה ומנהיגי הדור. אמנם דברי החינוך ברורים ומפורשים: "ונוהגת מצווה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות", ללא סייג כלשהו. כן כתב גם בעל הפלא"יועץ, ואף הוסיף שיש מעלה מיוחדת בתוכחה שאינה באה מפי חכם גדול אלא דווקא בין אדם לחברו איש אשר כמותו:

ויותר יגדל החיוב על שאר עמא, שדבריהם עושים פירות יותר מדברי החכם, שאם יוכיחנו החכם יאמרו: הוא חכם, הוא חסיד, ומי יוכל לעשות כמעשהו! אם היינו כולנו כמותו היה בא המשיח! כאילו ביאת המשיח הוא דבר בלתי אפשר על ידינו. ועוד, שהחכם אינו מצוי תדיר אצל עמי הארץ ואינו רואה במעשיהם, לא כן חברו הרגיל אצלו. וכאשר יוכיחם ויאמר להם: אל נא אחי תרעו, וגם לי לבב כמוכם לעשות כמעשיכם אך חוששני לי מחטאת, כי האלקים יביא במשפט על כול, ולמה לא נחוס על כבוד קוננו... ולמה לא נחוס על נפשנו ונהיה מאבדים עצמנו לדעת. כזאת וכזאת ידבר איש אל רעהו, ודבריו עושים פירות, וידוע שכל ישראל ערבים זה לזה.^{יא}

אמנם אמת הדבר שמצוות התוכחה דורשת מיומנות שאין יד הכול שווה בה, והדבר מתבטא בסייגים הרבים והמורכבים שנאמרו בה. פעמים שהתוכחה היא בבחינת "דבר שאינו נשמע", ואזי מצווה שלא לאומרה^{יב}. פעמים שמקבלי התוכחה הם בכלל אלו שנאמר עליהם "מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין"^{יג}, ופעמים שהם מאותם שכבר יצאו מכלל "עמיתך"^{יד}.

לא מיומנות בלבד, אלא גם חכמה מיוחדת דרושה למוכיח שלא יהיה בא לתקן ונמצא מקלקל, כפי שכתב מרן הרב זצ"ל:

^{יא} פלא יועץ, תוכחה. וראה שם ביאורו במאמר הגמרא (שבת נד, ב) "מי שיש בידו למחות באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, באנשי ביתו נתפס על אנשי ביתו", שאין הדברים אמורים בתוכחה אלא במחאה "בשוטים ומקלות, שזה אינו ביד כל אדם, אלא כל איש שורר בביתו, וראשי הקהילות מושלים על קהילתם ויש לאל ידם לשבר מלתעות רשע – עליהם מוטלת חובת מחאה. אבל חיוב תוכחה הוא דבר השווה לכל נפש".

^{יב} יבמות סה, ב. והגרי"ד סולבייצ'יק כתב שעניין זה הוא מגדרי המצווה עצמה – "שלא להפוך הצדיק לרשע" בכך שאומרים לו דבר שאינו נשמע ובכך מורידים אותו ממדרגת שוגג למדרגת מזיד (נפש הרב, עמ' רצד).

^{יג} ראה שו"ע או"ח תרח: ב. והוסיף הרמ"א שדין זה הוא רק באיסור שאינו מפורש בתורה. ובביאור הלכה ד"ה "אם מפורש" הוסיף בשם הסמ"ג שאם ברי לו שלא יקבלו ממנו אין להוכיחם גם באיסור המפורש בתורה.

^{יד} ראה שם, ביאור הלכה ד"ה חייב להוכיח.

יש לעיין בדרכי בני אדם כשרוצים להוכיח איזה איש להסירו מדרכו, אולי זה הדרך לפי עניינו טובה היא אף על פי שיש בה חסרונות, אבל בחסרונותיה מגינות עליו בעד חסרונות יותר עצומות. וה' יתברך ידריכנו במעגלי צדק, שלפעמים פיתוי היצר הוא להשתקע בתוכחות לכל אחד, ואין זה כי אם רוע לב. והמרחם רחום יכפר.¹⁰

אם כן, מחד גיסא הכול מצווים להוכיח ומאידיך גיסא אין הכול יודעים להוכיח. מי לנו גדולים מרבתינו התנאים, שכתבו כבר בימיהם על מורכבותה של התוכחה:

אמר רבי טרפון: העבודה אם יש בדור הזה יכול להוכיח. אמר רבי אלעזר בן עזריה: העבודה אם יש בדור הזה יכול לקבל תוכחה. אמר רבי עקיבא: העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים.¹¹

אלא שאין במורכבות זו כדי לרפות את ידינו מקיום המצווה, שבה אנו מצווים להשתדל איש איש על פי ערכו ושיעורו, אלא נפקא מינה אחרת יש לה, והיא רבת משמעות: דינו של אדם שהוכיחוהו ולא קיבל קשה וחמור, ומצווה לשנאותו. אמנם מאחר וכבר הודיעונו רבותינו הקדושים שאין בדורם, וכל שכן בדורנו, מי שיכול או יודע להוכיח, הרי שבפועל לא יחול דין זה על מי שהוכחנו אותו ולא קיבל. לעולם נתלה שלא משום רשעתו הוא עומד בדעתו, אלא משום שאנו איננו יודעים להוכיח כדבעי.

כך כתב מרן הרב זצ"ל באיגרתו:

כל השנאות כולן וחומרי דיניהן הנם נאמרים רק במי שכבר ברי לנו שקיימנו בו מצוות תוכחה. וכאשר אין לנו בדור הזה ולא בכמה דורות שלפנינו, על פי עדות רבי עקיבא, מי שיודע להוכיח, על כן נפל פותא בבירא וכל הלכות הנוטות לרוגז ושנאת אחים נעשות הן כפרשת בן סורר ומורה, עיר הנידחת ובית המנוגע, למאן דאמר "לא היו ולא עתידין להיות" ונכתבו משום דרוש וקבל שכר".¹² והשכר של הדרישה גדול הוא מאוד, כי הוא המלח המעמיד צביון הטוב על ידי תגבורת שנאת הרע בכל ענפיה. וכיוון שהוא עשה באורח לימודי את פעולתו איננו מניח בפועל לרשע משחית באמת להשתרש כלל ועיקר.¹³

¹⁰ מוסר אביך, צב. סייג אחר הוסיף רבנו הרצי"ה קוק זצ"ל, שכתב שאין לאדם להוכיח אלא אם משנתו סדורה עליו והדברים מבוררים לו כשמלה, והראה זאת בלשונו של מרן החפץ-חיים זצ"ל, שכינה את המצווה בשם "הוכחה", וביאר שאכן עיקר קיום המצווה הוא בדרך של שיכנוע ובירור שכלי ולא בדרך של גערה ונזיפה.

¹¹ ספרא קדושים פרשה ב ד: ט.

¹² סנהדרין עא, א.

¹³ איגרות הראי"ה ח"א עמ' שה.

מהי התועלת שבתוכחה?

שאלה אחרת שעולה לנוכח המציאות בדורנו, שבה במקרים רבים ניתן לומר שדברי התוכחה לא יתקבלו על דעת השומע, היא מהי התועלת שבתוכחה? האם יש טעם להוכיח אדם שוודאי לא ישמע ולא יקבל? שאלה זו, שהארכנו בה במקום אחר^ט, תלויה בדעות הפוסקים השונות בעניין שיעור התוכחה, כאשר החקירה היסודית היא בסתירה שבין דברי הגמרא ביבמות, הקובעים שאין לומר "דבר שאינו נשמע", ובין דברי הגמרא בערכין, הקובעים ששיעור תוכחה הוא "עד הכאה". כאן נזכיר בקצרה שני כיוונים אפשריים:

לדעת רבי יהודה החסיד, הדברים תלויים בקרבת הלב. אם מדובר באנשים שאין ביניהם ידידות כלשהי, הרי ששיעור התוכחה מצומצם ביותר. מנגד, אם המוכיח מקורב אל החוטא ונמנה על אוהביו, הרי שיש בידו האפשרות להוכיחו באופן משמעותי ומרחיק לכת ביותר. כך הוא מבקש ליישב את הסתירה בין שתי הגמרות:

מי שיודע שלא יקבלו דבריו – אין להוכיח. ואשר אמרו עד נזיפה, מדבר כשהבן מוכיח את האב או האם את הבן או אחיו. כלומר, עד היכן תוכחה? כיצד דברים קשים יש לו לדבר עד שיכהו, או עד נזיפה, או עד קללה, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, שידבר לו קשות כל כך לפי שלבו גס בו ואוהבו, רק דברים קשים אינו יכול לסבול, משיכהו או נוזף בו או מקלל שיניח אותו מלהוכיחו. אבל אם היה איש אחר, שאם יוכיחנו ישנאנו ואם יתכוון להכעיסו יעשה רע וגם ינקום עד שיבוא לידי רע יותר, אין להוכיחו.^כ

אם כן, הגדרת "דבר שאינו נשמע" היא גמישה. בין זרים, או אנשים שקיימת ביניהם היכרות שטחית בלבד, יש לצמצמה; אך בין ידידים טובים, בני משפחה ואוהבים ניתן להרחיבה עד מאוד, ומשום כך ניתן במקרים אלו גבול אחר – "עד הכאה".

אמנם גם מעבר לשאלה הפרטית של פלוני ואלמוני, האם ישמע או לא, נר לרגלינו הם דברי מרן הרב זצ"ל^{כא} המפרט שלוש תועליות היוצאות מן התוכחה גם במקרים שבהם ודאי אין הדברים עתידים להתקבל:

א. מחאה, שמא יאמרו "התירו פרושים את הדבר". במקרים אלו, התוכחה מהווה מעין אצבע בסכר, המצילה את כלל ישראל מפני שטף מים רבים של הריסת גדרות התורה והמצוות. אמת שישנם עוברי עבירה, ומעשיהם כפצע פתוח באותו גוף

^ט ראה שיחת "כיצד מוכיחין", לפרשת דברים.

^כ ספר חסידים, תיג.

^{כא} עין אי"ה שבת ה: טו.

אחד של כלל ישראל הערבים בזה בזה, ומכאן שחובה עלינו לצמצם את נזקו של הפצע הזה ככל הניתן²². עוברי העבירה עצמם אמנם לא ישמעו לנו, אך אחרים עשויים בהחלט לשמוע ולקבל. אם כן, מטרת התוכחה היא למנוע הידרדרות גדולה יותר.

- ב. השפעה חינוכית מצטברת. ניכרים דברי אמת, והם עושים רושם ואינם חוזרים ריקם. אפשר שאין הם פועלים את פעולתם מיד, אך כל גרגיר של אמת מצטרף לחשבון גדול וסופו להטות את הכף ולהשיב לבבות.
- ג. אמת. האדישות וחוסר המעש לנוכח המציאות הפגומה הם הרסניים, משום ששתיקה – לפחות כלפי חוץ – כמוה כהודאה. אסור להגיע למצב שבו קולה של האמת משתתק.

מתוך הדברים הללו נמצאנו למדים שחובתנו כפולה: אהבה בוערת לכל ישראל מכאן ולהט אש קודש של מחאה קנאית מכאן. שומה עלינו להצמיח מתוכנו אנשים שהם גדולים גם בתורה וגם באהבה – אהבת עמם, אהבת זולתם, אהבת כל מי שיש להם עסק עמו. מן המחאה לא נוכל להרפות, את קול האמת לא נאבה להשקיט, אך רק האהבה עשויה להוות לנו צינור שבאמצעותו נוכל להשפיע באמת, להיטיב מעשים ולהשיב לבבות. אהבה זו, יש לומר, תגדל ותתעצם ככל שנשריש בקרבנו את ודאות ההכרה בכך ש"סוף ישראל לעשות תשובה"²³, וכל מי שאנו רואים אותו היום כשהוא עובר עבירות באדישות אכן מסוגל ועתיד לתקן את דרכו, כי סגולת ישראל חיה בקרבו.

דמות כזו הייתה דמותו של מרן הרב זצ"ל, וזה היה הלימוד אשר ביקש ללמד את חכמי דורו:

שאני מלא ב"ה בכל קרבי באהבת ישראל, ב"ה אשר עשה לי את הנפש הזאת... וב"ה אני עושה קולות ורעשים על הטומאה במקום הנצרך, אלא שאני מדבר את דבריי בסדר ובנחת, כאשר נצטוונו מעצת המלך החכם, ואין ספק אם הדר"ג ועוד גדולי הדור שיחיו היו מחזקים את ידי, נלווים עמדי ונוהגים מנהגי כמה דאפשר לפי מידתם, היה שם שמים מתקדש ורוב שלום וברכה היה נשפע על ישראל ועל ארץ ישראל, ורבים רבים מאוד היו שבים בתשובה שלמה, והייתה באמת במהרה מתגלה בגילוי הגון צמיחת קרן ישועה לבית ישראל, ואי אפשר כלל לצייר ולתאר את רוב הטובה והקדושה ותיקון העולם שיהיה נצמח מזה.²⁴

²² ראה גם מכתבו של הגר"ש אלישיב זצ"ל, מובא בתחומין ח"ז, עמ' 120.

²³ רמב"ם, משנה תורה, הל' תשובה ז: ה.

²⁴ איגרות ראי"ה ח"ב עמ' קפט.

כך נהג מרן הרב זצ"ל בפועל פעמים רבות, כאשר מחה מחאה חריפה כנגד חילול שבת וקודשי ישראל, אך ניכר היה לכול שדבריו אינם גערה הנאמרת בכעס בלבד אלא דברי תוכחה היוצאים מתוך לב אוהב וכואב. כך כתב במחאתו נגד חילול שבת שהתרחש בעין־גנים בשנת תרע"א:

אף כי בלב דוויי, אבל לא בלב נואש. אנו מביטים על הדלדול הנורא הרוחני העומד לעינינו בתוך איזה כוחות המשתתפים עמנו בבניין החומרי של העם והארץ. אבל מפני זה ודווקא מפני זה [=מפני השותפות] אנו מוצאים בעצמנו כוח וחובה לעמוד נגד הפרצות ולמחות בכל עוז נגד ההריסות הנותנות אותנו לחרפה ושיממון והמבלעות את כל מעשינו... רגש האחוה שאנו מרגישים גם נגד אחינו – אלה אשר כל כך התרחקו מסיבות שונות ונוראות מבית חיינו, מיסוד הקודש, מחיי התורה והמצווה, הכוללים את האומה כולה לדורותיה – הוא שמחדיר בנו את רגש המלחמה, ומגביר את כוחה ואת מרירותה של מחאתנו... חילול שבת ויו"ט שנעשה בפרהסיא במושבה עין גנים... הרעיש את לב קהל ה' בכללו, את כל ישראל יושב ארץ־ישראל, עד שהמחאה התפרצה כמעט באפס יד. נשמת האומה מצאה את עצמה נכאבת ועלובה על ידי אחדים מבניה, אשר ירמסו ברגלים כל כך גסות את עורק חייה. היא לא תוכל לדום, היא תמחה בכל עוז, ומלחמה תשיב אל חיק בניה מהרסיה ומחריביה.^{כ"ה}

אמנם, למרות כל זאת, אין לקבוע מסמרות במצווה רגישה כל כך, וכל מקרה צריך להיות נידון לגופו. פעמים שגם מרן הרב זצ"ל אחז בפלך של שתיקה, כפי שכתב לגאון הרידב"ז, שתמה על שתיקתו לנוכח פרסומה של "מגילת השמיטה" בשנת תרע"ג, שכולה דברי פלסתר כנגד האוסרים עבודה בשביעית בזמן הזה:

ומה שתמה איך יערב לי אוכל בראותי את "המגילה" שכתבו הני בריוני, תמהני. וכי מדמה כ"ג באמת שאוקל ערב לי? ידע שאין הדבר כן, אלא אין שיעור לצערי הגדול, שממש נחליתי מזה על עלבון תורה הקדושה מיד הפריצים. אבל חישבתי דרכי שלצאת במחאה אין בו מועיל, שזה יהיה כהוספת תבן על מדורה, שבוודאי היו מוצאים על ידי סגנון המחאה גופא מקום להוסיף סרה, והייתי מוכרח לאחוז בפלך של שתיקה דווקא מפני כבוד התורה. ותמהני על כבוד תורתו, שכבוד התורה

^{כ"ה} מאמרי הראי"ה, עמ' 451. וראה בשיחה "כיצד מוכיחין", עמ' 467, דוגמה מאלפת נוספת לתוכחה מגולה שכולה רצופה אהבה.

וחיבתה ממלאים את לבו, איך לא השכיל לדון אותי לכף זכות, מה שהיא חובה גם לעומת הדיוט שבישראל.¹²

על התלבטות זו וכיוצא בה אמורים דברי הרמח"ל אודות "משקל החסידות":

שאינ לדון דברי חסידות על מראיהן הראשון, אלא צריך לעיין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות, כי לפעמים המעשה בעצמו ייראה טוב, ולפי שהתולדות רעות יתחייב להניחו, ואם יעשה אותו יהיה חוטא ולא חסיד.¹³

כדוגמה לכך, משתמש הרמח"ל דווקא במצוות התוכחה:

הנה התורה ציוותה "הוכח תוכיח את עמיתך", וכמה פעמים ייכנס אדם להוכיח חוטאים במקום או בזמן שאין דבריו נשמעין, וגורם להם להתפרץ יותר ברשעם ולחלל ה' ולהוסיף על חטאתם פשע, הנה בכיוצא בזה אינו מן החסידות אלא לשתוק, וכך אמרו ז"ל "כשם שמצווה לומר דבר הנשמע, כך מצווה שלא לומר את שאינו נשמע".¹³

אכן, מלאכת התוכחה היא מן המלאכות הקשות, ויש לעיין היטב ולדקדק דקדוק רב קודם שפועלים הלכה למעשה, ולהיוועץ בגדולי תורה בכל מקרה של ספק. ויהי רצון שנזכה להעמיד תלמידי חכמים בעלי שיעור קומה הן בתורה הן באהבה, שבדוגמתם האישית יקרינו על כל הסובב אותם, ונזכה לקרב את כל אחינו בני ישראל לאבינו שבשמים במהרה בימינו, אמן.

¹² איגרות הראי"ה ח"ב, עמ' קנד.

¹³ מסילת ישרים, כ.